

HERINNERINGEN AAN "DE WAEL", DOMBURG

door

J.G.J. Kuiper

Op 24 augustus 1945 werd in de Doopsgezinde kerk te Amsterdam het huwelijk ingezegend van Pieter Jacobus van der Feen en Wouteria Sophie Suzanna van Benthem Jutting. De bruidegom telde 53 lentes, de bruid 46. Zij kenden elkaar al vele jaren in trouwe vriendschap. Toen bijvoorbeeld Wouteria, na ruim twee jaar in 's Lands Plantentuin te Buitenzorg gewerkt te hebben, in 1932 met de boot-trein van Genua in Nederland terugkwam, was het Pieter die haar op het perron in Den Haag opwachtte. Pieter, die thuis enig kind was, had toen nog de zorg voor een hulpbehoevende moeder, een verantwoordelijkheid waaraan hij zich niet heeft willen onttrekken. De weduwe Van der Feen overleed in 1944. De kerkelijke plechtigheid werd besloten met het gezamenlijk zingen van een couplet van het Wilhelmus: Mijn schild ende betrouwen. De Bevrijding van het vaderland was nog maar drie maanden oud.

De huwelijksreis leidde naar Domburg, naar de villa De Wael. Het grote huis met zijn zestien kamers was echter nog vol vluchtelingen. Gebouwd op de binnenduinrand, was het droog gebleven toen aan het eind van de oorlog na het bombarderen van de zeedijken, vrijwel geheel Walcheren overstroomde. Door de watersnood van huis en haard verdreven Westkappelaars waren langs de duinreep, de enige overgebleven vluchtweg, naar Domburg getrokken. In elke kamer van De Wael werd een gezin ondergebracht. Sommigen hadden wat pluimvee of huisdieren kunnen redden. Iemand had een varken meege-nomen. De koude serre werd voor het bewaren van levensmiddelen ge-bruikt. Al vroeg in de Tweede Wereldoorlog hadden de Duitsers be-slag gelegd op het huis. Voor onderdak en verpozing van hun offi-cieren hadden zij echter de voorkeur gegeven aan het tegenover De Wael gelegen voorname Badhotel. De Wael werd door hen alleen als opslagplaats van materiaal gebruikt. Om plaats te maken had Pieter kans gezien al het meubilair en ander huisraad tijdig naar zolder te laten brengen. Daardoor is dit alles compleet en onbeschadigd de oorlog doorgekomen. De wittebroodsweken van het bruidspaar be-gonnen dus noodgedwongen tussen de opgeslagen meubels op de zolder van hun eigen woning. Beiden konden geamuseerd over dit avontuur vertellen.

Pico en Tera, zoals zij door vrienden en collega's genoemd werden, bleven voorlopig "op de Parnassus" wonen. Zo noemde Tera altijd haar gerieflijke flatwoning in de Parnassusweg 20, te Am-sterdam. Tera bleef conservatrice weekdieren in het Zoölogisch Mu-seum, waar haar werkkamer uitkeek op de Plantage Middenlaan. Pico was er conservator zoogdieren. Toen hij als zodanig in 1957 gepen-sioneerd werd, volgde zijn benoeming tot honorair conservator.

Op vrije dagen en in de vacaties gingen beiden vaak naar Domburg. Na het vertrek van de laatste vluchteling werd het danig uitgewoonde huis opgeknapt en weer ingericht met eigen meubilair. Zij reisden steeds per trein (tot Middelburg). Een auto heeft het echtpaar nooit gehad.

Pico had de villa geërfd van zijn ouders. Zijn vader, grif-

fier aan het kantongerecht in Middelburg, was aan het eind van de vorige eeuw de wens gaan koesteren een buitenverblijf dicht bij het strand te bezitten. Hij kocht een gelijkvloers huis met de bijbehorende zesduizend vierkante meter grond op de beboste binnenduinrand van Domburg. De laatste bewoners hadden tegen de zijkant van het huis een achtkantig torentje laten bouwen. Uit prestigeoverwegingen, lichte Pico ironisch toe. Buren hadden het namelijk ook gedaan. Het torentje met een puntdak gaf twee kamers meer, boven elkaar. Zo was de toestand in 1895.

Domburg was in de Belle Epoque als modaine badplaats zeer in trek, vooral ook door het grote Badhotel en door de praktijk van de befaamde Duitse wonderdokter Mezger, die veel rijke patiënten had: vorsten, bankiers, firmanten. Sissi, keizerin van Oostenrijk, koningin Elisabeth van Roemenië, de Russische vorst Stroganoff, koningin Sophie van Zweden, en vele andere bekende figuren kwamen in Domburg verpozing en genezing zoeken. Ook kunstenaars trokken naar Domburg: Jan Toorop, Piet Mondriaan en andere schilders, de schrijver Arthur van Schendel, de dichters Boutens en Roland Holst. Straatnamen herinneren nog aan hun verblijf hier. Het Badhotel gold in die tijd als buitengewoon comfortabel. Er was zelfs op elke verdieping een badkamer met warm en koud water! Er was uiteraard ook veel, dienstvaardig personeel.

De griffier was niet helemaal tevreden met zijn nieuwe woning. Er moest, vond hij, het een en ander aan veranderd worden. Door Het Gooi reizend, had hij ideeën opgedaan. Drie adressen van villa's had hij genoteerd. Alle drie bleken door dezelfde architect gebouwd te zijn. Hij zocht contact met hem. De architect bedacht een bouwplan. De benedenkamer van het torentje werd erin opgenomen. Van de rest van de oorspronkelijke De Wael bleef vrijwel niets over. Het resultaat was een villa in zogeheten neokoloniale bouwtrant. Een soort Engels landhuis. Pa Van der Feen vond het te groot, zij waren tenslotte maar met z'n drieën. Hij wilde een iets bescheidener behuizing. Waarop de architect, aldus Pico, geantwoord had: "Maar U denkt toch niet, dat ik voor een kleinere opdracht helemaal naar Domburg reis?". Zeeland was toen praktisch nog een archipel en de reis naar Domburg was omslachtig. Het ontwerp moest dus wel aangenomen worden. In 1902 was de villa klaar. Zij behield de oude naam De Wael. Pico heeft in archieven naar de oorsprong van die naam gezocht. Er waren twee mogelijkheden, dacht hij. Of er liep vroeger een of ander water van die naam, of er lag een aarden wal. In het desbetreffende, onduidelijk geschreven document kan men namelijk zowel "wael" als "wall" lezen. Pico voelde het meest voor de tweede uitleg. Deze hypothese vindt steun in een onlangs door Robert M. van Heeringen, Vrije Universiteit Amsterdam, geponeerde academische stelling (NRC, rubriek Stellingen, 24.8.92), luidende: "De plaatsnaam Domburg op Walcheren in de provincie Zeeland is afgeleid van een in de 9e eeuw na Chr. aan de toenmalige binnenduinrand aangelegd verdedigingswerk, de Duinburcht, dat bestond uit een ringwal van pluggen en zand met een diameter van 265 meter. De wal was voorzien van een palissade en omgeven door een brede ondiepe gracht."

Toen Tera, na 43 dienstjaren, in 1964 gepensioneerd werd, zei het echtpaar de Parnassus vaarwel om zich metterwoon in Domburg te vestigen. Op het afscheidsfeest in Amsterdam had zij van collega's

en vrienden een binoculaire microscoop gekregen, zodat zij in Domburg haar onderzoek zou kunnen voortzetten. Pico ging door met zijn werk aan de driedelige Zeeuwse Encyclopedie in Middelburg. "Hij is eigenlijk de enige, die deze taak aankan", zei Dr. Mia Gerhardt mij eens, vol bewondering voor Pico's eruditie. Tot zijn negentigste jaar was Pico voor dit werk twee dagen per week naar Middelburg gegaan. In 1985 was het werk gedaan. Een opluchting voor beiden.

In De Wael genoot Tera met volle teugen van het buitenleven. Zij werkte veel in, zoals de tuinbaas zei, "Mevrouw z'n tuintje". Van de eetkamer aan de achterzijde keek men uit over een grasveld met bloemperken. Aan weerszijden hoog geboomte, rode beuken, eiken, met klimop begroeide olmen. Veel vogels. Aan de rand van het grasveld een tuinhuisje, dat naar de zon toe gedraaid kon worden of uit de wind. Er stonden rieten stoelen. De ouders van Pico hadden dit huisje bij hun 25-jarig huwelijksfeest ten geschenke gekregen van vrienden. Dat moet omstreeks 1915 geweest zijn. Tera en Pico hebben het nooit gebruikt. Zonder personeel vonden zij het theedrinken daar te omslachtig. Zij gaven, als het goed weer was, de voorkeur aan het zitje op het terras achter de eetkamer. Aan het eind van het grasveld stond een enorme rhododendron met, in het voorjaar, honderden bloemen. Daarachter lagen de moestuin en de kassen. Dat was het domein van de tuinbaas. Tot kort na de oorlog had men van het achterterras af een ver uitzicht over de lager gelegen weiden. Maar door latere huizenbouw werd dit uitzicht ten dele geblokkeerd. In de schaduw van de beuken was de grond dicht begroeid met de wilde hyacint. In mei is er een weelde van lichtpaarse bloemtrossen. De stamvaders van dit bloemenkleed waren enkele bolletjes, die Pico eens van elders had meegenomen. De wilde hyacint, oftewel bluebell, is een zogenaamde stinsplant. Een stinsplant behoort niet tot de oorspronkelijke flora van ons land, maar is er wel ingeburgerd. Bij haar territoriale uitbreiding in de tuin van De Wael hebben de bluebells alleen de concurrentie van het opdringende kleefkruid te duchten, dat de overhand zou nemen, als het niet met wieden in toom gehouden zou worden. Ook aan de voorzijde van het huis drong de bluebell op, maar werd daar tegengehouden door een dichte begroeiing van witgebloemde daslook. Vroeger in het jaar bloeiden er ook sneeuwkllokjes, primula's, narcissen. Aan de uiterste rand van het "bos" vormde fluitekruid een manshoge ondergroei, afgewisseld met de tot drie meter hoge, oorspronkelijk uit Japan afkomstige veelknoop *Polygonum cuspidatum*. Pico toonde mij eens aan de rand van het grasveld een exemplaar van de rugstreppad, verscholen onder een voor het dier neergelegde hoop bakstenen.

Tera had haar werkhoeek in de zitkamer, direct naast de ingang, met uitzicht op het met een dikke laag schelpen bedekte voorerf. Pico's bibliotheek en studeerkamer waren ervoven, op de verdieping. Op één van de twee boekenkastjes met malacologica stond een portret van Tera's leermeester Prof. Max Weber, leider van de befaamde Siboga-expeditie (1899-1900) in de Indonesische Archipel. Beroepshalve had Tera veel aan hem te danken. Hij was het ook, die haar ertoe gebracht heeft, zich aan de studie der weekdieren te gaan wijden. Boven het andere kastje hing een aquarel van De Wael, gevoelig gepenseeld door Prof. De Beaufort, de

opvolger van Prof. Weber als directeur van het Zoölogisch Museum. Hij heeft hem omstreeks 1950 geschilderd vanuit de tuin van het Badhotel, waar hij toen logeerde.

Ik ging ambtshalve vaak van Parijs naar Den Haag. Ik koos graag de weg door Zeeuws-Vlaanderen, omdat ik dan de veerboot Breskens-Vlissingen kon nemen, wat mij de aangename illusie gaf een half uur op zee te zijn. Eenmaal per jaar reed ik via Domburg, om even bij te praten in De Wael. Als het zo uitkwam, lunchte ik er of bleef tot na de middagthee. De flegmatieke Pico kon heel onderhoudend zijn. Hij wist altijd pittige Zeeuwse anecdotes te vertellen. Hij had een droge humor. Ik vroeg eens, of ik het telefoonboek mocht inzien om Mia Gerhardt op te bellen, die midden in het dorp woonde, enkele honderden meters van hen af. Pico zei toen: "Als je wilt weten of Mia thuis is, doe je er verstandiger aan de getijdentabel te raadplegen." Mia maakte namelijk dagelijks lange strandwandelingen op zoek naar fossiele schelpen en archeologische potscherven. Alleen bij hoog water, als er op het strand niets voor haar te beleven viel, bleef zij thuis. Pico noemde haar naar de bekende strandschelp *Mya arenaria*.

Toen Tera bij haar afscheid van het Zoölogisch Museum gehuldigd werd, bij welke gelegenheid haar het eredoctoraat van de Justus Liebig-Universiteit te Giessen verleend werd, had een van de sprekers gewezen op haar eenvoud en haar bescheidenheid. In haar dankwoord had Tera zich toen, onder hartelijk gelach van de aanwezigen, verontschuldigd met de woorden: "Ik ga nu eenmaal, zoals men bij ons in Zeeland zegt, niet graag op grotemans kakhoes zitten", aldus Pico.

Met andere intellectuelen in Domburg vormden Tera en Pico een leeskring. Er circuleerde een zo veelzijdig mogelijk georiënteerde leesportefeuille, waartoe ik van Parijs uit ook jarenlang bijdraagen heb kunnen leveren. De Wael werd voor minstens vijftien jaren een cultureel steunpunt in het stille dorp, waar buiten het vacantieseizoen niets te beleven viel. Pico sprak graag over de vondsten rond de vroegere Nehalennia-tempel, waarvan bij laag water ver buiten de kust van Domburg de fundamenten nog te zien zouden zijn. Er zijn veel kleine altaren en votiefstenen gevonden, vaak met dezelfde symbolen: een nogal gezette godin in een leunstoel, een hond naast zich, een mand met appels aan de andere kant. Pico had zijn visie op de betekenis van deze symbolen. Hij heeft er enkele malen over gepubliceerd.

Wij spraken ook eens over de bibliotheek van de NMV, die jarenlang door Tera beheerd was, en over de mogelijke ontwikkeling ervan, mede in verband met mijn idee mijn eigen boekerij te zijner tijd aan de NMV, een museum of een ander instituut na te laten, een onderwerp waarover ik ook met de toenmalige voorzitter der NMV, Prof. Joesse, gecorrespondeerd had. Bij de gedachtenwisseling in De Wael bleek wel heel duidelijk, dat noch Pico noch Tera voorstanders van schenkingen waren. Zij waren van mening, dat gewoon verkoop aan particulieren de beste garantie is, dat de boeken terecht komen bij hen, die er het beste gebruik van maken. Ik deelde deze mening absoluut niet. Ik zelf zag mijn boeken altijd als levensgezellen, niet alleen met een wetenschappelijke en materiële, maar ook met een affectieve waarde. "Maar wat doe je later met je eigen bibliotheek, je grote overdrukkenverzameling?", vroeg ik op

de man af. Tera bezat een enorme collectie malacologische overdrukken, methodisch opgeborgen in wel 150 archiefdozen en keurig gecatalogiseerd op auteurs. Het antwoord kwam prompt; er was geen aarzeling noch van de kant van Tera, noch van die van Pico: "De bibliotheek is een object, dat haar waarde aan geld moet opbrengen. Neen, wat ons betreft, in geen geval een schenking aan welke instelling ook. Wij hebben de afspraak, dat de langstlevende van ons beiden beslist, wat er met de boeken moet gebeuren." Dat was in 1974. Vijf jaar later had Tera een ernstig ongeluk, als gevolg waarvan zij haar malacologisch werk voorgoed moest staken. Deze gebeurtenis heeft kennelijk beider opvattingen radicaal beïnvloed, want na de dood van Pico in 1987 deed Tera, bij haar vertrek uit De Wael, een royale schenking van boeken en overdrukken aan het Instituut voor Taxonomische Zoölogie van de Universiteit van Amsterdam.

Mijn contact met Tera dateert van 1933. Ik was toen achttien en koesterde al jarenlang een kleine verzameling tropische zeeschelpen, die mijn ouders mij beetje bij beetje uit Batavia toegestuurd hadden, gekocht op de vismarkt. Ik wilde de naam van al die soorten wel eens weten en zocht naar boeken over dat onderwerp. Dus schreef ik een brief aan de conservatrice van het Zoölogisch Museum te Amsterdam. Tera antwoordde prompt. Dat was het begin van een briefwisseling die, met enkele onderbrekingen, meer dan een halve eeuw zou duren. Toen ik mij aan het eind van de dertiger jaren op het verzamelen van land- en zoetwatermollusken ging toelleggen en ook in verre landen op zoek ging naar mollusken, kreeg ik steeds meer aanmoediging van de kant van Tera. Vooral toen ik mij, in het voetspoor van de in 1941 overleden Jan Prins, ook met de studie van het genus *Pisidium* ging bezighouden. In de oorlogsjaren zond Tera mij, op mijn verzoek, regelmatig publicaties in bruikleen toe. Zolang de treinen nog reden, reisde ik beroepshalve in Noord-Brabant en Zeeland, drie jaar lang, zes dagen per week, telkens in een ander dorp overnachtend. 's Zomers had ik in de avonden gelegenheid *Pisidiums* te vissen. De winteravonden zat ik in mijn kamertje in een dorpskerk, of, als het licht daar slecht was, in de gelagkamer naast de biljarttafel, teksten uit te trekken of over te schrijven. Fotocopieapparaten bestonden nog niet. In die jaren werkte Tera aan het deel *Lamellibranchia* in de serie *Fauna van Nederland*. Mijn bevindingen waren haar ook al daarom welkom. Ik zocht haar ook wel eens op in het museum. Levendig staat mij voor de geest, hoe zij, van het museum naar de Parnassus gaande, onderweg takjes sprokkelde en meenam naar huis als brandhout. Met een handvol houtjes speelde je het in die tijd klaar een paar aardappels in een conserveblikje gaar te stomen.

De brieven van Tera doorbladerend, valt het keurige, regelmatige, beheerste handschrift direct op. Haar leven lang is dit, ook met het klimmen der jaren, onveranderd gebleven, onbeïnvloed door emoties. Het werd tijdelijk een beetje onzeker en onregelmatig na haar ziekte (lichte Parkinson) op 80-jarige leeftijd. Het handschrift bevestigt eens te meer Tera's karaktereigenschappen: eenvoud, evenwichtigheid, zelfbeheersing, wilskracht. Tera heb ik nooit uitbundig gezien. Sommigen vonden haar vriendelijk-afstandelijk. Maar voor wie haar langer kende, was zij belangstellend en

medelevend. Op malacologisch gebied was zij hulpvaardig en mededeelzaam. Niet alleen in het museum, maar ook later, in De Wael, kwamen velen bij haar aankloppen voor hulp bij het determineren. Uit haar brieven blijkt niet zelden een ondeugende ironie.

Zo over de cultuur van de Zeeuwen van de 17de eeuw: "Zij konden hier altijd beter varen, vechten en bidden dan schilderen, dichten en wetenschap bedrijven."

Over Prof. Koshov, de auteur van een boek over het Baikalmeer, die mij Pisidiiums had toegestuurd: "... een oudachtig heertje, degelijk en saai. Misschien wat in de verdrukking geraakt door de Bolshies."

Over het verschijnsel van het in aanspoelsel plaatselijk domineren van linker- of rechterkleppen van mariene bivalven: "Bij de aanvang van zijn voordracht vertelde Prof. Lever, dat hij de inspiratie voor zijn links-rechtsprobleem in de kerk had gekregen. Hij had dus niet goed naar de dominee geluisterd."

Over een voordracht van Ruth Turner over de schade die paalwormen vroeger aan de schepen van de Royal Navy aanrichtten: "Het hout van het schip was totaal opgevreten, maar er zat bovendien een korst van zeepokken op, and so the ship sailed home on its barnacles."

Over de voorbereidingen van de viering van het 25-jarig jubileum van de NMV: "Als je je camera (plus flits) mee wilt brengen om de zaak te vereeuwigen, kan men over nogmaals 25 of meer jaren nog eens lachen..."

Over haar boekje niet-mariene weekdieren in de serie Wat leeft en groeit: "Het is wel heel wat anders dan de natuurminstreling van Hana, maar zulke tonen willen niet uit mijn schrijfmachine vloeien."

In tegenstelling tot wat weleens gezegd werd, behoorde Tera, evenmin als haar Leidse collega's Dr. Bayer en Dr. Blöte, niet tot de stichtingsleden der NMV. Zij werd later als lid ingeschreven, vermoedelijk eind 1934, misschien zelfs in 1935. Over de reden van die late aanmelding weten wij niets met zekerheid. Het is waar, dat Tera vreesde, dat een vereniging van verzamelaars veel extra determineerwerk voor museumconservators zou betekenen. Helemaal ten onrechte was die vrees in het begin niet. Zij nam een afwachtende houding aan. Daarbij kwam ontegenzeggelijk ook, dat de toenmalige voorzitter in de jonge vereniging de toon wilde blijven aangeven. Dit bleek ook duidelijk bij de stichting van Basteria. De vakmalacologen werden buiten de redactie van het tijdschrift gehouden. Eerst veertien jaar na de stichting van het tijdschrift, na het vertrek van Dr. Henrard, werd Tera uitgenodigd toe te treden tot de redactie.

Na het overlijden van Pico in 1987 werd besloten, dat Tera naar een verzorgingshuis zou gaan en dat De Wael verkocht zou worden. Er moest nu veel geregeld en opgeruimd worden. "Het is onvoorstelbaar wat er in het huis te Domburg uit alle hoeken en gaten voor de dag is gekomen. Want Pico bewaarde alles. Het waren drukke enerverende maanden", schreef Tera een jaar later. Schenkingen gingen links en rechts, o.m. naar de Zeeuwse bibliotheek te Middelburg, naar het Rijksarchief, naar de Zeeuwse musea, naar de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek, naar het Instituut voor de Tropen, en naar het Instituut voor Taxonomische Zoölogie.

Op 1 juli 1988 zei Tera De Wael vaarwel en vertrok zij naar het bejaardenoord "Het Roggeveenhuis" in Middelburg. Berustend schreef zij: "Het zal wel wennen zonder Pico, zonder Domburg en zonder tuin."

Toen ik haar daar voor het eerst bezocht, had ik, moet ik bekennen, lood in de schoenen. Evenals bij andere malacologen kwam bij mij de gedachte op: was dit nu werkelijk het enige alternatief na De Wael? Een zit-slaapkamer op de zesde verdieping met een doorgeefluik voor de maaltijden. Maar Tera bleek tevreden te zijn met haar kleine behuizing, vooral omdat zij nu slecht ter been was. Zij wilde alleen de positieve kant van de verhuizing zien. "In Domburg was er zó veel groen, dat je haast geen lucht meer zag. Hier zie je prachtige luchten met een steeds wisselende bewolking." Aan tafel voor het raam zittend, genoot zij telkens opnieuw van het uitzicht over Walcheren met Veere in de verte. Zij vulde de tijd met het lezen van boeken, onder andere over het Indië van vroeger.

Nog twee en een half jaar heeft Tera in Het Roggeveenhuis gewoond. Op 22 januari 1991 is zij er in haar twee-en-negentigste levensjaar voorgoed ingeslapen.

Deze zomer reed ik nog eens langs De Wael. Uiterlijk is er niets veranderd. Het huis ziet er verzorgd uit. Het is nu het eigendom van de familie Van Daal, fysiotherapeuten, die er, zoals op hun visitekaartje staat, ook luxe kamers verhuren. Het Badhotel, eens de glorie van Domburg, bestaat niet meer. In de tuin stond een bouwkeet en binnenkort zal er wel een modern flatgebouw verrijzen.

De ex-libris van W.S.S. van Benthem Jutting, door haar zelf ontworpen: bloemen samengesteld uit gestileerde schelpen van o.m. *Turritella*.